

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 12/ Sayı 2 / Aralık 2023

ISSN: 2147-1622

Anlatı ve Yeniden İnşa: Felsefe Tarihine İlişkin Yöntemin Temelleri

Claude Panaccio / Fransızca Aslından Çeviren: M. Taha Tunç

Hacettepe Üniversitesi
tahatunc@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1803-0107

Makale Bilgileri:

Panaccio, Claude. 2023. "Anlatı ve Yeniden İnşa: Felsefe Tarihine İlişkin Yöntemin Temelleri." Çev. M. Taha Tunç. *Posseible: Felsefe Dergisi* 12, no.2: 224 - 230.

Kategori: Çeviri / Gönderildiği Tarih: 09.11.2023
Kabul Edildiği Tarih: 11.12.2023 / Yayınlandığı Tarih: 25.12.2023

Bu metin Brill'in izniyle basılmış olup Creative Commons lisansı dışındadır.

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 12 / Issue 2 / December 2023

ISSN: 2147-1622

Précis de Récit et Reconstruction

Claude Panaccio / Translator into Turkish: M. Taha Tunç

Hacettepe University
tahatunc@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1803-0107

Article Information Tag:

Panaccio, Claude. 2023. "Anlatı ve Yeniden İnşa: Felsefe Tarihine İlişkin Yöntemin Temelleri."
Translated by M. Taha Tunç. *Posseible: Journal of Philosophy* 12, no.2: 224 - 230.

Category: Translation / Date Submitted: 09.11.2023
Date Accepted: 11.12.2023 / Date Published: 25.12.2023

Published with the permission of Brill, this translation is outside of the Creative Commons License.

Anlatı ve Yeniden İnşa: Felsefe Tarihine İlişkin Yöntemin Temelleri¹

Claude Panaccio
Çev. M. Taha Tunç

Geçmişteki filozoflarla diyaloga girebilir miyiz? Kendi felsefi tasalarımızın yol açtığı soruları onlara sorabilir, bu soruları kendileri sormamış olsa dahi, onlardan ilgi uyandıran cevaplar alabilir miyiz? Yirmi beş yılı aşkın bir süre önce *Les mots, les concepts et les choses*'da² [Kelimeler, Kavramlar ve Şeyler] yaptığım buydu; 14. yüzyılda yaşamış bir İngiliz Fransisken Ockhamlı William'ı³ Jerry Fodor, Donald Davidson ve Nelson Goodman başta olmak üzere son dönem analitik felsefecilerle tartışmaya sokmuştum. Başta ortaçağcılar olmak üzere bazı meslektaşlarım bu hususta endişeliydi: Anakronizme düşmek değil miydi bu? Ne de olsa ortaçağ düşünürleri bizimkinden çok farklı bir entelektüel bağlamda çalışıyordu, sordukları sorular bugünkü sorulardan farklıydı, kavramsal aygıtları da bizimki gibi değil; nasıl olur da onlara çağdaşlarımız, meslektaşlarımız olarak muamele edilir? Aynı güçlük Yunanlar, 17. ve 18. yüzyıl filozofları için de pekâlâ geçerli olabilir.

Beni kendi çalışmalarım, daha genel olarak da geçmişteki yazarların felsefi kullanımı üzerine daha derin düşünmeye sevk eden bu oldu. Bunu bilhassa Fransız ortaçağ uzmanı Alain de Libera'yla diyalog dahilinde yaptım, ikimiz de kendi başımıza 1990'lı yıllardan bu yana bu metodoloji meseleleri hakkında düzenli olarak yazdık.⁴ De

1 Metnin aslı şurada yayımlanmıştır: “Précis de *Récit et reconstruction*”, *Philosophiques*, no. 46, 375-380. Çeviri için yazardan izin alınmıştır. Metinde yer alan köşeli parantezler çevirmene aittir. (ç.n.).

2 Claude Panaccio, *Les mots, les concepts et les choses. La sémantique de Guillaume d'Occam et le nominalisme d'aujourd'hui*, Montréal/Paris, Bellarmin/Vrin, 1992.

3 Günümüzde Frankofon ortaçağcılarının büyük çoğunluğuyla beraber, bu kitapta ele alınan yazarın adının “Occam” yerine “Ockham” yazımını benimsemişimdir o zamandan beri.

4 Özellikle bkz. Alain de Libera, “Retour de la philosophie médiévale?”, *Le Débat*, 72, 1992, s. 155-169; “Le relativisme historique: théorie des ‘complexes questions-réponses’ et ‘traçabilité’”, *Les Études philosophiques*, 1999, s. 479-494; “Archéologie et reconstruction. Sur la méthode en histoire de la philosophie médiévale”, K. O. Apel vd., *Un siècle de philosophie 1900-2000* içinde, Paris, Gallimard, 2000, s. 552-587; ve de kitabı *L'archéologie philosophique*, Paris, Vrin, 2016; Claude Panaccio, “De la

Libera, mesela tümeller üzerine oylumlu kitabında, felsefede en çok ilgimi cezbeden temalardan birinin doğrudan üzerine gidiyor, Yunan ve ortaçağ düşünürlerindeki tümeller sorununun, günümüzde analitik felsefecilerin aynı ad altında tartıştığı sorunla *aynı sorun* olmadığını göstermeye koyuluyordu.⁵ De Libera, düşünce tarihinde süreksizlikler ve kopuşlar üzerinde çokça duran Michel Foucault'ya göndermede bulunarak “arkeolojik” olarak nitelendirdiği bir yöntem geliştirmişti yavaş yavaş.

Süreksizliğe yapılan bu vurgu, İngiliz filozof R.G. Collingwood'un felsefe tarihine dair düşünceleriyle⁶ veya Thomas Kuhn'un bilim tarihine dair düşünceleriyle de uyum içindedir. Collingwood, Kuhn, Foucault ve de Libera felsefe, düşünce veya bilim tarihine yönelik kolaycı görüşe karşı haklı bir tepki gösteriyordu; bu kolaycı görüşe göre yüzyıllar boyunca farklı yazarlar, hep aynı kalan az sayıda sorun karşısında yerleşiyordu; öyle ki Platon'un, Ockhamlı Guillaume'ın, Spinoza'nın veya Hegel'in fikirlerini Russell'ın, Husserl'in ya da Quine'inkilerle karşı karşıya getirilebiliyordu doğrudan. Son elli yılda felsefe tarihine ilişkin özellikle *bağlamsal* bir yaklaşım gelişmiştir; bu yaklaşım, soruların kendilerinin bir dönemden diğerine farklılık gösterdiğini ve bir öğretiyi ortaya çıktığı bağlamdan söküp başka bir bağlama nakletmenin zor olduğu görüşünü benimser.

Gelgelelim, benim şahsi kalkış noktama göre, günümüzde üniversitelerde, akademik dergilerde, kongrelerde veya kolokyumlarda icra edildiği haliyle Felsefe disiplini, kendi tarihiyle oldukça özel bir ilişki sürdürüyor. Felsefeciler, uzak selefleriyle (Platon, Aristoteles, Thomas Aquinas, Descartes, Hume, Kant, Hegel vb.) tartışma ve kendilerini onlarla *aynı felsefi düzlemde* ilişkiye sokma ihtiyacını diğer disiplinlerde olduğundan daima çok daha fazla hisseder. *Récit et reconstruction*'daki⁷ [Anlatı ve Yeniden İnşa] maksadım da bağlam, sorgulama, önvarsayım, kavramsal aygıt farklılıklarının ötesinde, geçmişteki filozoflarla kurulacak böyle bir diyalogun olanaklılık koşullarını aydınlatmak.

Yapıt beş bölümden oluşuyor. İlk bölümde, felsefe tarihçilerinin gönderimde bulunduğu konulara/nesnelere dair bir yoklama yapıyorum. Felsefe tarihi yaptığımızda ne'den söz ederiz? Fikirler, öğretiler, teoriler, düşünceler olduğunu söyleriz sıklıkla... Peki bütün bunlar neyle alakalıdır? Nedir bu öğretiler, fikirler, teoriler? Bu konuda nominalist bir perspektife sahibim: Felsefe tarihçilerinin nihai anlamda gönderdiği nesnelere (ister kabul etsinler ister etmesinler) uzay-zamansal olarak yer edinmiş tekil antiteler, belli durumdaki (*en l'occurrence*) sözcükleme olayları, somut söylemsel edimlerdir; tek tek insanlar bunlarla sözlü veya yazılı sözcük dizileri üretir. Bu nominalist (ya da dilerseniz, tekilci) yaklaşım, felsefe tarihçisinin söylemini tabiri caizse yeryüzüne indirmeye ve işinin nihayetinde cisimden arınmış,

reconstruction en histoire de la philosophie”, G. Boss (der.), *La philosophie et son histoire* içinde, Zurich, Éditions du Grand Midi, 1994, s. 173-195; “Philosophie analytique et histoire de la philosophie”, P. Engel (der.), *Précis de philosophie analytique* içinde, Paris, P.U.F., 2000, s. 325-344; “Grasping the Philosophical Relevance of Past Philosophies”, J. Pelletier ve M. Roques (der.), *The Language of Thought in Late Medieval Philosophy* içinde, Dordrecht, Springer, 2017, s. 439-451.

5 Alain de Libera, *La querelle des universaux. De Platon à la fin du Moyen Âge*, Paris, Éditions du Seuil, 1996.

6 Özellikle bkz. R. G. Collingwood, *Toute histoire est histoire d'une pensée. Auto-biographie d'un philosophe archéologue*, çev. G. LeGaufey, Paris, Epel, 2010.

7 Claude Panaccio, *Récit et reconstruction. Les fondements de la méthode en histoire de la philosophie*, Paris, Vrin, 2019, 230 s.

tarihsiz bir uzayda yüzen soyut antitelerle değil, dil felsefecilerinin deyişiyle, dilsel *token*'larla, yani uzayda ve zamanda yer edinmiş tekil söylemsel tesadüflerle (*occurrence*) olduğunu kavramaya müsaade eder.

İkinci bölüm, felsefe tarihçilerinin geçmişin bu söylemsel olaylarıyla ilişki kurarken kendilerini mesleki olarak adadıkları temel işlemleri gözden geçiriyor: öncelikle okuma, bilgi toplama, metin edisyonu, çeviri. Felsefe tarihçileri, her şeyden önce, yeni metinler, şerhler, analizler ya da bağlamaştırmalar üretir. Bu son kategorideki çalışmalar bizzat tarihçi tarafından, kendi dilinde, kendi okuru için kaleme alınır. Her zaman (ya da neredeyse her zaman) iki şey mevcuttur: bir yanda “öğretileri” bir tarih içine yerleştiren *tarihsel anlatılar*, öte yanda ise *öğretilerin yeniden inşası* – burada “bağlamsal” da olsa tarihçi sözcüğüne naklinde ve kavramların aktarılmasında durmadan seçimler yapıp bunları gerçekleştirerek incelediği fikirleri yeniden ifade edip yeniden düzene sokar.

İster metin edisyonu veya çeviri olsun, isterse de tarihsel yazı veya öğretinin yeniden inşası olsun, bu işlemler *daima* iki gerekliliğe tabidir: bilfiil olup bitene, esas yazarların bilfiil söylediği veya yazdığına yönelik bir *sadakat (fidélité)* güçlüğü; ve tarihçinin kendisinin tasarısına yönelik bir *uygunluk (pertinence)* güçlüğü. Aslında bu tasarılar son derece çeşitlilik sergileyebilir ve her tasarı sadece çalışılacak malzeme seçimini değil, aynı zamanda bu malzemenin incelenme veya ele alınma şeklini de belirler. Demek ki, tasarı ne olursa olsun, bu anlamda uygunluk güçlüğüne, sadakat güçlüğüne bir önceliği bulunur: Verili bir tasarı bakımından uygunluk gerekliliği, felsefe tarihçisinin kendi çalışmasına ve ürettiği metinlere uygun düşecek sadakat tarzını ve düzeyini belirler.

Bu da beni üçüncü bölümde, felsefe tarihinde süreklilik meselesini ele almaya götürüyor. Buradaki fikir şu: Her felsefe tarihçisinin çalışması, yaşadığımız *dünyanın sürekliliğini* varsayar. Bilhassa anlam sürekliliği dediğim şey üzerinde duruyorum: Bugün dillendirilen belli ifadelerin eskiden dile getirilmiş belli ifadelerle anlam bakımından eşdeğer olması ve çoğu durumda geçmişteki yazarlarla aynı nesnelere gönderimde bulunmamızın mümkün olması, felsefe tarihi pratiği için zorunlu bir koşuldur.

Bir filozofun açıkça ortaya çıkardığı sorular ile filozofun teorik teşebbüsünün açıklaması gereken fenomenler arasında da ayırım yapmak lazım ayrıca. İlki, dünyanın sürekliliğine tabi de olsa bağlamsal açıdan belirlenmiş bir terminoloji dahilinde dile getirilmiş dil edimleridir; ikincisi kendi içinde teoriden bağımsız, zamanaşırı fenomenlerdir. Felsefede çoğu kez doğruluk, yükleme, değerlendirme, çok-anlamlılık (*équivocité*), öz-gönderim, kiplikler, önermesel tutumların isnat edilmesi ve dahası gibi mantıksal-dilsel düzen fenomenleriyle ilgilenildiğini ileri sürebilirim. Felsefe dil analizine indirgenemez. Yükleme gibi mantıksal-dilsel bir muammanın aydınlatılmasının, büyük ölçüde metafizik düşüncelere başvurmayı gerekli kılmasının önüne hiçbir şey geçemez. Tabii bir de fizik, biyolojik, psikolojik vb. başka tür zamanaşırı fenomenler var, fakat bunlar genelde felsefi teorilerden ziyade bilimsel teorilerin sahasına giriyor.

Geçmişe ait felsefi metinlerin kendi tartışmalarımıza uygun düşmesi için yapılması gereken, bu metinleri felsefenin hâlâ ilgilendiği fenomenlere kısmen de olsa bağlayabilmek ve mazide kalmış bu yazıların zamane okura uygun şekilde

açıklanabilmesidir demek ki. Bunun için üç koşul gerekli: 1) Tarihçinin açıklamak istediği metinleri iyi anlamış olması gerekir, çoğu durumda bu, bağlamı, kaynakları, terminolojiyi ve dahasını incelemiş olması gerektiği anlamına gelir (bütün bu bilgileri kendi okuruna her zaman vermek zorunda olmasa bile); 2) açıklamak istediği metinleri felsefenin hâlâ incelemek zorunda olduğu bu zamanaşırı fenomenlere, öncelikle de mantıksal-dilsel olanlara bağlayabilmesi gerekir; 3) her durumda upuygun bir öğreti inşası gerekir; tam da süreksizlikçilerin (*discontinuistes*) dikkat çektiği bu terminolojik özgülüklerden ötürü, orijinal metinlerden alıntı yapmak yeterli değildir aslında. Bölümün sonunda ise Thomas Kuhn'un anladığı anlamda kıyaslanamazlığın bu koşulların karşılanması karşısında aşılmaz bir engel olmadığını göstermeye çalışıyorum.

Felsefe tarihinin günümüzdeki tartışmalara uygunluk biçimi, felsefe tarihçilerinin alışkanlık haline getirdiği iki başat işlemin incelenmesiyle daha iyi ortaya çıkar: tarihsel anlatılaştırma ve öğretinin yeniden inşası. Son iki bölüm buna hasredilmiştir. Dördüncü bölümde ele alınan tarihsel anlatılar çeşitli şekillerde olabilir; felsefi ilgileri de buna göre değişiklik gösterir. Bu çeşitliliği dört anlatı tipi tanımlayarak sistemleştirmeyi deniyor, dördünü de ayrı inceliyorum. Öncelikle *bağlamsal açıklamalar* geliyor; bunların amacı, geçmişe ait felsefi metinlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak. Felsefe tarihine ilişkin ikinci anlatı tipi ise verili bir öğretinin zaman içinde bir veya daha fazla yazarda nasıl geliştiğini, ortaya çıkardığı muammaları, kışkırttığı tartışmaları, uğradığı değişimleri, diğer yaklaşımlarla olan bağlarını ve gerekirse terk edilme gerekçelerini göstermeyi amaçlıyor. Buna *öğretisel tarih* diyorum. Üçüncü bir yaklaşım ise *tematik soruşturma*'dır. Bu durumda külliyat, ya ortak nesnelere gönderimle ya da aynı terminolojiye hiç olmazsa kısmen başvuruyla bütün haline getirilir. Son olarak, *soykütüksel yaklaşımlar* ise felsefede günümüzde bulunduğumuz noktaya nasıl geldiğimizi göstermeyi amaçlıyor. Bu yaklaşımlar eleştirel bir niyetle, tersine meşrulaştırma görüşü açısından ya da sırf günümüzde filozofların yaptıklarını daha iyi anlamak için sürdürülebilir. Bunlar felsefenin bir disiplin olarak durumu, belirli bir felsefi sorun veya tartışma kümesinin mevcut durumu ya da önkabulleri, görevleri, riskleri ve eksiklikleriyle birlikte ait olunan daha genel entelektüel gelenekle ilgili olabilir. Tarihçinin çalışmasında tam olarak neyin tehlikede olduğunu hakkıyla kavrama şeklini her bir durumda tartışıyor, her bir yaklaşıma özgü gerekliliklerin yanı sıra dördü için de ortak olan gereklilikleri belirlemeyi deniyorum. Başka şeylerin yanı sıra, hepsinin asgari düzeyde de olsa bazı öğretileri yeniden inşa faaliyetini gerektirdiği ortaya çıkıyor. Bu da bizi son bölüme getiriyor.

Öğretilerin yeniden inşası ise farklı tarzlarda olabilir. Tüm felsefe tarihçileri, kendi metinlerini ürettiklerinde, ilişki kurdukları eski söylemleri yeniden yapılandırır; fakat bazıları esas sözvarlığı ve ifade edişlere daha yakın kalırken, diğerleri incelenen metinlerin felsefi ilgisini daha iyi ortaya koymak ve onları güncel tartışmaların bir parçası haline getirmek için onlardan daha da uzaklaşır. Kitabın tezlerinden biri de bu çeşitliliğin meşru olduğu ve ilke bakımından, tasarıya bağlı olarak geçmişteki fikirleri sunmanın nice kabul edilebilir biçimi olduğudur. Bunun sebebi ise hedefi ne olursa olsun, öğretinin yeniden inşasının imtiyaz tanınan halinin *dolaylı söylem* olmasıdır: Aristoteles, Ockham, Descartes şöyle der, şöyle düşünür, şunu destekler vs. Genel anlamda bir dolaylı söylem teorisi, felsefe tarihindeki yeniden inşalarda

olup biteni anlamak için gereklidir bu yüzden ve beşinci bölüm bu yolda anlam eşdeğerliği fikrine dayalı, dolaylı söyleme ilişkin nominalist bir yaklaşımın taslağını sunmaya koyulur. Buradan da hareketle, başkalarının söylemlerini iletmenin çok sayıda makbul yolunun oluşturduğu yelpazenin nasıl açıldığını, felsefe tarihinde tezlerin isnat edilmesi ve argümanların yeniden inşasının ilke bakımından nasıl işlediğini gözler önüne seriyorum. Özellikle şarih, derste, kolokyumlarda veya yayınlarda pek sıklıkla yapıldığı üzere, incelediği metinlerin felsefi erimini görünür kılmak istediği vakit, zorlu koşullar kendini dayatır: Hiç olmazsa bizzat geçmişteki yazarların bahsettiği gerçekliklere gönderimde bulunabilmek icap eder, belli tezleri veya belli argümanları ortaya çıktıkları külliyattan koparıp bu şekilde sınırlandırılan konuları günün tasalarına göre belirlemek icap eder – bunun pahası, sözvarlığının büyük ölçüde yer değiştirmesi ve esas yazarların her zaman öngörmeyeceği sonuçlara yol açması olsa bile.